

SADRŽAJ

Uvod

Glava 1: Otkrivanje puta

Glava 2 : Šamansko putovanje: Uvod

Glava 3 : Šamanizam i svesnost

Glava 4: Životinje moći

Glava 5: Putovanje radi obnavljanja moći

Glava 6: Primenjivanje moći

Glava 7: Odstranjivanje uljeza

Pogovor

Igra rukama Flethed Indijanaca

Fotografije

Bibliografija

Sandri, Teriju i Džimu

Zahvaljujem Dejvidu Klutijeu na ustupljenom pravu da koristim materijal iz zbirke *Spirit, spirit: Shaman songs*, izdavačka prava iz 1973. godine, Dejvid Klutije. Preštampano dozvolom autora i Kuper Bič Presa. *The Hand Game of the Flathead Indians* omogućio je Alen P. Meriem: *Journal of American Folklore*, 68, 1955. Izdavačka prava iz 1955. godine pripadaju Američkom Folklornom Društvu. Preštampano zahvaljujući ljubaznosti autora i Američkog Folklornog Društva. Takođe, želim da naglasim da sam u istraživanju imao neizmernu pomoć Brusa Vojča i Karen Siatik. Korisne savete dali su mi i izdavač Džon Laudon i supruga Sandra Harner.

Aboridžinski šamani ne samo da nisu prevaranti, šarlatani ili neznalice, već su ljudi višeg reda koji su postigli visoki nivo znanja u tajnom životu, inače nedostupnom većini ljudi ... što zahteva disciplinu, mentalne vežbe, hrabrost i upornost ... to su ljudi čije su ličnosti izuzetne i poštovane ... različite psihičke moći što im se pripisuju ne bi smele tek tako da budu odbačene kao primitivna magija ili "pretvaranje" ... mnogi od njih su stručnjaci za ljudski um, uticaj duha na telo i duha na duh ...

Iz knjige *Aboridžini višeg reda*, pokojnog australijskog antropologa A. P. Elkina, (1945:78-79)

PUT ŠAMANA

UVOD

Šamani koje mi, "civilizovani ljudi", nazivamo vrači i vešci, čuvari su značajnog korpusa prastarih tehnika koje se koriste za postizanje i održavanje sopstvene dobrobiti i zdravlja, kao i dobrobiti njihovih saplemenika. Zapanjujuća je sličnost šamanskih metoda u celom svetu, među ljudima čije su kulture sasvim različite, razdvojene okeanima i kontinentima i desetinama hiljada godina.

Ovi, tzv. primitivni ljudi, nemaju naše napredno znanje iz oblasti medicinske tehnologije. To je bio odličan razlog da razviju netehničke kapacitete mozga radi zdravlja i lečenja. Suštinska identičnost šamanskih metoda pokazuje da su svi šamani, kroz iskušenja i greške, stigli do istih zaključaka.

Šamanizam je značajni emotivni i mentalni poduhvat u kojem su podjednako angažovani i šaman i pacijent. Hodajući herojskim putem i ulažući junački napor šaman pomaže svom pacijentu da transcendiraju svoje shvatanje uobičajene definicije stvarnosti, uključujući i definiciju sebe samoga kao bolesnog. Šaman pokazuje svom pacijentu da nije ni emotivno, a ni spiritualno, sâm u svojoj borbi protiv bolesti i smrti. On udružuje s njim svoje specijalne moći i uverava ga na najdubljem nivou svesnosti da je jedno biće spremno da sebe ponudi kao pomoć. Šamanovo požrtvovanje traži srazmerno emocionalno učešće i obavezu bolesnika da bi zajedno učestvovali u borbi za njegovo zdravlje. Briga i lečenje idu ruku pod ruku.

Danas otkrivamo da čuda savremene zapadne medicine nisu uvek dovoljna da reše sve probleme bolesnih ili onih koji žele da izbegnu bolest. Povećava se broj zdravstvenih stručnjaka i njihovih pacijenata koji traže dopunske terapijske metode, a i mnoge zdrave osobe se angažuju u eksperimentima pomoću kojih traže uspešne alternativne pristupe da postignu sopstvenu dobrobit. U ovakvim eksperimentima i laicima i stručnjacima često je teško da razlikuju sumnjive od uspešnih metoda. Nasuprot tome, prastari šamanski metodi testirani su već dugo vremena, mnogo duže nego, na primer, psihoanaliza ili druge psihoterapijske tehnike. Jedna od namera ove knjige jeste da omogući savremenim zapadnjacima da, prvi put, iskoriste ovo znanje u svom traganju za dopunama modernoj tehnološkoj medicini.

Koristeći metode opisane u ovoj knjizi imaćete priliku da steknete iskustvo šamanske moći, da pomognete sebi i drugima. Na mojim kursovima o šamanizmu koje sam držao u Severnoj Americi i Evropi studenti su uvek pokazivali da zapadnjaci lako prolaze šamansku inicijaciju. Prvobitni put je toliko moćan i toliko utisnut u ljudski um da je suštinski potpuno nebitno kakva su sistemska kulturološka verovanja i pretpostavke o stvarnosti.

Neko se može upitati da li se šamansko znanje može steći iz knjige? Ovo pitanje je na mestu, jer se, u krajnjoj liniji, šamansko znanje stiče neposrednim ličnim iskustvom. Svakako, najpre morate da naučite šamanske tehnike da biste mogli da ih koristite. Znanje o ovim osnovnim metodima stiče se na različite načine. Konibo Indijanci iz oblasti Gornjeg Amazona, na primer, više vrednuju "nauk od drveća" u odnosu na učenje kod nekog šamana. Starosedeooci Sibira iskustvo smrti i ponovnog rođenja smatraju superiornim izvorom šamanskog znanja. U nekim preliterarnim kulturama osobe spontano odgovaraju na "poziv" bez formalnog učenja, a u nekim drugim, neophodno je učenje pod nadzorom aktivnog šamana, od jednog dana do pet godina, pa i duže.

U zapadnoj kulturi većina ljudi neće imati priliku da upozna šamana, a još manje da uči od nekog od njih. Zahvaljujući tome što je naša kultura pisanog tipa ne morate imati ličnog učitelja da biste učili - pismena uputstva vam obezbeđuju osnovne informacije. Koliko god neobično zvučalo da osnovne šamanske tehnike učite iz knjige budite uporni! Stečeno šamansko iskustvo će potvrditi vašu vrednost. Ipak, kao i u slučaju svake druge nauke, bolje je raditi neposredno sa stručnjakom.

U šamanizmu, održavanje lične moći osnovno je za ličnu dobrobit. Ova knjiga će vas upoznati s nekim osnovnim šamanskim metodima i tehnikama za obnavljanje i održavanje lične moći i pomaganje drugima koji su slabi ili povređeni. Tehnike su jednostavne i moćne. Za njihovu upotrebu nije nužna "vera" niti promena shvatanja stvarnosti viđene u svakidašnjoj svesnosti. Ove tehnike ne zahtevaju ni promenu u vašem nesvesnom - one samo aktiviraju ono što je tamo već prisutno. Osnovne šamanske tehnike su jednostavne i relativno lake za učenje. Ipak, jedino samodisciplina i posvećenost omogućavaju praktični uspeh.

U šamanskoj praksi osoba se kreće između dve vrste svesnosti koje ja zovem obična svesnost (OS) i šamanska svesnost (ŠS). Razumevanje ovih stanja ključ je za ono što Karlos Kastaneda naziva obična i ne-obična stvarnost. Odnos prema životinjama najbolje ilustruje različitost ovih stanja. Zmajevi, aždaje i druge životinje koje bi se smatrale mitskim u OS sasvim su stvarne u ŠS. Ideja o mitskim životinjama je vredna i

korisna pretpostavka u OS, ali je u ŠS izlišna i beznačajna. Fantazija je termin OS za iskustva ŠS, i obrnuto, iskustva OS su iluzije u ŠS. I jedni i drugi su u pravu kad se gleda iz njihovog aspekta svesnosti.

Preimućstvo šamana je u tome što može po želji da se kreće između ove dve vrste svesnosti. On može da uđe u OS ne-šamanskog sveta i da se iskreno slaže s prirodom stvarnosti iz te perspektive. Tada može da se vrati u ŠS i da lično potvrdi svedočenja drugih ljudi koji su dali izveštaj o svojim iskustvima u toj svesnosti.

Iskustva ličnih čula su osnov empirijske definicije stvarnosti. Do sada nije niko, čak ni nauka svakodnevnne stvarnosti, bezuslovno potvrdio da postoji samo jedna vrsta svesnosti koja je presudna za pravu opservaciju. Mit OS je obična stvarnost - mit ŠS je ne-obična stvarnost. Teško je bez predrasuda odlučiti koja je između ove dve svesnosti ona prava.

Da bi se shvatilo emotivno, duboko ukorenjeno neprijateljstvo koje je susrelo Kastanedin rad potrebno je uzeti u obzir da je uključena ova vrsta predrasuda. Naime, u ovom slučaju suštinski problem nije uskogrudost pojedinačnog kulturološkog već uskogrudost pojedinačnog svesnog iskustva. Najviše predrasuda prema konceptu ne-obične stvarnosti imaju upravo oni koji je nikada nisu iskusili. Ovo bi se čak moglo nazvati kognicentrizmom, što bi, na nivou svesnosti, bio termin analogan etnocentrizmu.

Prvi korak u rešavanju ovog problema bio bi da što veći broj ljudi postanu šamani da bi sami, pod svojim uslovima iskusili ŠS. Takvi šamani bi mogli, kao što je to odvajkada i bivalo u drugim kulturama, da prenesu svoje razumevanje ne-obične stvarnosti onima koji u nju nikada nisu kročili. Ovo bi se moglo uporediti s ulogom antropologa koji se, aktivno proučavajući druge kulture, osposobljava da prenese razumevanje te druge kulture ljudima koji bi je inače videli kao tuđu, nerazumljivu i manje vrednu.

Antropolozi podučavaju druge da izbegnu zamku etnocentrizma učeći ih da shvate drugu kulturu na bazi njenih pretpostavki o stvarnosti. Sličnu ulogu bi mogli da imaju "zapadnjački" šamani u pogledu kognicentrizma. Antropolozi bi podučavali o kulturološkom relativizmu. Zapadnjački šamani bi mogli da učine slično podučavajući o kognitivnom relativizmu. Kasnije, kada bi se postiglo empirijsko znanje o ŠS možda bi bilo više poštovanja za lične pretpostavke. Tada bi i vreme sazrelo da se ŠS analizuje u terminima OS, naučno i bez predrasuda.

Mnogi bi primetili da čovek najveći deo svog budnog stanja provodi u OS jer je prirodna selekcija nameravala da bude tako: to je stvarna stvarnost. Svaka druga vrsta svesnosti, osim spavanja, zastranjenje je što ometa naše preživljavanje. Drugim rečima, nastavili bi oni, mi vidimo stvarnost na ovakav, uobičajeni način jer je to i najbolji način za opstanak. Najnovija neurohemijska istraživanja, međutim, pokazuju da ljudski mozak proizvodi supstance koje menjaju svesnost, uključujući i halucinogenu drogu *dimetiltriptamin* [1]. Ako već govorimo o prirodnoj selekciji malo je verovatno da bi ove supstance bile prisutne u mozgu da njihova sposobnost da promene svesnost nema neku svrhu u preživljavanju. Možda bi se videlo da je i sama Priroda odlučila da i druge vrste svesnosti nekad budu superiorne nad uobičajenim.

Mi, zapadnjaci, tek učimo da uvažavamo značaj koji svesnost može da ima na ono što se prethodno isuviše često videlo kao isključivo pitanje "telesnog". Kada, zbog hitnosti, australijski aboridžinski šaman, ili

tibetanski lama, koriste brzo putovanje - što je vrsta transa, odnosno tehnika ŠS za pretrčavanje velikih razdaljina brzim tempom – sasvim je jasno da je to tehnika preživljavanja koja, po definiciji, nije moguća u os[2].

Danas saznajemo da vrhunske atlete menjaju svesnost kada postižu šampionske rezultate. Ukratko, sasvim je neprimereno tvrditi da je samo jedna vrsta svesnosti superiorna pod svim uslovima. Šaman odavno zna da ovakva pretpostavka ne samo da nije tačna već je i opasna po zdravlje i ličnu dobrobit. Koristeći znanja nagomilana milenijumima - kao i svoje neposredno iskustvo - šaman odlučuje kada je promena svesnosti ne samo korisna, nego i neophodna.

U ŠS šaman doživljava, ali i čini, stvari koje su u OS nemoguće. Dokazivanje da se sva iskustva u ŠS dešavaju samo u njegovom umu ne bi učinilo da taj svet bude manje stvaran za njega. Naprotiv, takav zaključak bi samo potvrdio da šamanska dela nisu nemoguća u apsolutnom smislu.

Vežbe opisane u ovoj knjizi izraz su mog sažimanja i tumačenja milenijumima starih šamanskih metoda koje sam neposredno učio od severnoamerčkih i južnoameričkih Indijanaca. Dopunjene su informacijama iz etnografske literature, uključujući i one s drugih kontinenata. Prilagodio sam ih tako da ih i zapadni čitalac, bez obzira na njegova religijska ili filozofska opredeljenja, može koristiti u svakodnevnom životu. Podjednako se mogu primeniti kod onih koji su u dobrom zdravlju, kao i kod onih koji su obezduhovljeni i/ili na neki drugi način bolesni. Iz aspekta šamanizma lična moć je osnova zdravlja pod svim životnim uslovima.

Da biste zaista iskoristili ovu knjigu morate pažljivo da preduzimate vežbe u precizno opisanom redosledu i da ne počinjete sledeću vežbu dok prethodnu niste temeljno savladali. Ponekad se uspeh postiže za par dana, ali, mnogo je izvesnije da će vam biti potrebne nedelje i meseci. Nije važna brzina nego stalna vežba. Dokle god disciplinovano napredujete u primeni naučenih metoda vi ste u procesu da postanete šaman. U kom trenutku vi jeste šaman? Taj status određuju oni kojima ste pokušali da pomognete u pitanjima moći i zdravlja. Drugim rečima, priznanje da ste uspeali u šamanskom radu ono je što će odlučiti da li ste stvarno šaman.

Pružiće vam se prilika da, bez upotrebe droge, promenite svesnost na klasičan šamanski način i da uđete u ne-običnu stvarnost šamanizma. U ŠS postaćete onaj koji vidi i lično ćete poći na junačka šamanska putovanja da saznate tajne skrivenog univerzuma. Takođe, otkrićete kako da svoja putovanja koristite za lečenje i održavanje zdravlja. Koristeći ove osnovne tehnike koje natkriljuju zapadnjačke, a idu i dalje od njene psihologije, medicine i spiritualnosti, naučićete i metode koji ne zahtevaju putovanja, a pomažu održavanju i unapređenju lične moći.

Zapadnjaci često pristupaju učenju šamanskih tehnika s izvesnom zebnjom. U svakom, meni poznatom slučaju anksioznost je zamenjena otkrićima, pozitivnim uzbuđenjem i samopouzdanjem. Nije slučajno da izraz ekstaza podjednako odgovara transu i ŠS, kao i stanjima egzaltacije i ushićenja. Pozitivnost šamanskog iskustva potvrđivala se hiljadama godina, a ja to uvek posvedočim na svojim kursovima kojima prisustvuju najrazličitije ličnosti.

Za ŠS se može reći da je sigurnija od snevanja. U snu niste uvek u mogućnosti da prekinete neprijatno iskustvo ili košmar. Sasvim suprotno tome, u ŠS stižete po svojoj volji, i pošto je to svesno budno stanje, možete da ga i prekinete po svojoj volji i vratiti se u OS. Ono se razlikuje i od stanja izazvanog psihodeličnim drogama čije je trajanje hemijski određeno, pa nema mogućnosti da se "zaglavite" u tzv. *bad-tripu*. Jedine, meni poznate, opasnosti vezane za šamansku praksu su društvene i političke prirode. Na primer: očigledno je bilo opasno biti šaman u Evropi u doba Inkvizicije, a i danas je opasno biti "crni šaman" među Hivaro Indijancima. Tehnike ove vrste šamanizma se ne opisuju u ovoj knjizi.

Ova knjiga je po svojoj suštini fenomenološko kazivanje. Nemam nameru da pokušam da objasnim šamanske koncepte, a ni praksu, psihoanalitičkim ili nekim drugim savremenim zapadnjačkim teorijskim sistemima. Uzročno-posledično objašnjavanje šamanizma i šamanskih tehnika lečenja svakako je vrlo zanimljivo pitanje i zavređuje opsežna istraživanja. Ovako orijentisana naučna istraživanja nemaju suštinski značaj za učenje šamanskih tehnika što je glavni cilj ove knjige. Drugim rečima, odgovor na pitanje zašto šamanizam "radi" nije neophodan da bi se iskusili i upotreбили ovi metodi.

Zaboravite sve kritičke primedbe kada počnete da primenjujete šamanske metode. Uživajte u avanturi šamanskog načina, upijajte i primenjujte pročitano, a onda vidite kuda vas vaša ispitivanja vode. Danima, nedeljama, a možda i godinama pošto ste koristili ove metode, imaćete dovoljno vremena da razmišljate o njihovom značenju na zapadnjački način. Efikasan način učenja šamanskog sistema jeste upotreba istih osnovnih konceptata koje oni upotrebljavaju. Primera radi, kada govorim o "duhovima" to je zato što šamani u svom sistemu koriste tu reč. Za primenu šamanizma nepotrebna je i ometajuća preokupiranost da se postigne naučno saznanje šta "duhovi" stvarno znače i zašto šamanizam radi.

Knjige Karlosa Kastanede učinile su, bez obzira na pitanje koliko u njima ima fikcije, veliku korist upoznajući zapadnjake s avanturom i uzbuđenjem šamanizma, kao i s nekim zakonima koji tu važe. Na stranicama koje će uslediti ne nameravam da se bavim rekapitulacijom Kastanedinih radova, niti sam sebi dao u zadatak da pokažem istovaljanost njegovih i ovde prikazanih konceptata. Za mnoge čitaoce, međutim, neke paralele će biti očigledne. Ipak, moram da naglasim: u svojim knjigama Kastaneda ne naglašava isceliteljstvo iako je to jedan od osnovnih zadataka šamanizma. Možda zato što je njegov don Huan prvenstveno angažovan kao ratnik (ili čarobnjak) što je takođe vrsta šamanizma.

Glavni zadatak ove knjige jeste da obezbedi uvodni udžbenik šamanske metodologije za održavanje zdravlja i isceljenje. Naravno da ovih metoda ima mnogo više nego što sam ja mogao da nabrojim. Možda ću to uraditi u budućnosti, ali za svakog ko ima interesovanja i sposobnosti da postane šaman u ovoj knjizi ima dovoljno osnovnih uputstava. Svako znanje, pa tako i šamansko, može biti upotrebljeno u različite svrhe, zavisno od načina na koji se primenjuje. Ja vam ovde nudim učenje isceliteljstva, ne čarobnjaštva. Opisani metodi koriste se za lečenje, održavanje opšte dobrobiti i pomaganje drugima.

Najzad da kažem da se i sam bavim šamanizmom ako to do sada već nije očigledno – i to ne zato što u terminima OS razumem zašto uspeva nego zato što uspeva. Nemojte mi verovati na reč. Stvarno šamansko znanje je iskustveno i ne može se steći od mene ili nekog drugog šamana. Šamanizam je, u krajnjoj liniji,

osnovna strategija za lično učenje i delanje na osnovu tog znanja. Ja vam nudim deo te strategije i želim vam dobrodošlicu u drevnu šamansku avanturu.

GLAVA I

OTKRIVANJE PUTA

Moje prvo duže antropološko istraživanje na terenu desilo se pre više od dve decenije na šumovitim istočnim padinama ekvadorskih Anda, među Hivaro Indijancima - Untsuri Šuar. U to vreme Hivaro Indijanci bili su podjednako poznati po svom, skoro zaboravljenom znanju "smežuravanja glava", kao i po svojoj, još uvek postojećoj šamanskoj praksi. Tokom 1956. i 1957. godine uspešno sam prikupio brojne informacije o njihovoj kulturi, ali sam ipak ostao samo spoljašnji posmatrač sveta šamana.

Nekoliko godina kasnije, Američki prirodnjački muzej mi je ponudio da organizujem jednogodišnju ekspediciju u peruanski deo Amazona i da proučim kulturu Konibo Indijanaca iz sliva reke Ukajali. Oduševljeno sam prihvatio jer mi se pružala prilika da još bolje istražim fascinantne šumske kulture Gornjeg Amazona. Terenski rad sam obavio tokom 1960. i 1961. godine.

Dok sam živeo među Konibo i Hivaro Indijancima dva događaja su presudila da, u ovim dvema kulturama, otkrijem šamanski put što želim da podelim s vama. Možda će vam oni dočarati nešto od neverovatnog, skrivenog sveta otvorenog istražiteljima šamanizma.

Veći deo godine živeo sam u selu s Konibo Indijancima, pored jezera koje je pravila udaljena pritoka reke Ukajali. Moje antropološko istraživanje kulture Konibo Indijanaca teklo je zadovoljavajuće, ali moji pokušaji da nešto saznam o njihovoj religiji ostajali su neplodni. Ljudi su bili prijateljski raspoloženi, ali nevoljni da razgovaraju o natprirodnom. Najzad su mi kazali da, ukoliko ozbiljno želim da učim, moram najpre da uzmem sveto šamansko piće napravljeno od ajauaske, loze duše. Pristao sam sa znatiželjom i strepnjom jer su me opomenuli da će iskustvo biti zastrašujuće.

Sledećeg jutra, moj prijatelj Tomas, ljubazni poglavar sela, otišao je u šumu da naseče lozu. Pre polaska, rekao mi je da postim: lak doručak, bez ručka. Vratio se oko podneva s velikim naramkom ajauaska loze i lišćem kava, dovoljnim da napuni kazan od 60 litara. Kuvao ih je celo poslepodne i tako dobio nešto manje od jedne litre mrke tečnosti. Usuo ju je u neku staru bocu i ostavio da se hladi do zalaska sunca kazavši da ćemo je tada popiti.

Indijanci su stavili brnjice seoskim psima da ne laju. Glasni lavež pasa mogao je da učini da čovek koji je uzeo ajauasku poludi. Decu su umirili i dok je sunce zalazilo tišina je pala na selo. Kada je tama zamenila kratkotrajni ekvatorijalni sumrak, Tomas je presuo trećinu dobijene tečnosti iz boce u drvenu činiju i dao mi da popijem. Indijanci su gledali. Ja sam se osećao kao Sokrat koji, među svojim Atinjanima, prihvata kukutu. Odjednom sam se setio i drugog imena za ajauasku koje ona ima u peruanskom delu Amazona - mala smrt. Brzo sam ispio napitak. Imao je čudan, pomalo gorak ukus. Čekao sam da je i Tomas popije, ali on mi je rekao da ovog puta neće da mi se pridruži.

Polegli su me na ležaj od bambusa ispod slamnatog krova glavne seoske kuće. Selo je bilo tiho, samo su cvrčci cvrčali, a iz daljine džungle dopirali su zavijajući krici majmuna.

Dok sam zurio nagore, u mraku su se pojavile blede linije svetlosti. Postajale su oštrije, izrazitije i rasprsele se u bleštave boje. Iz daljine je dolazio zvuk nalik vodopadu. Zvuk je postajao sve jači dok mi potpuno nije zaglunuo uši.

Samo nekoliko minuta pre toga bio sam razočaran, uveren da ajauaska uopšte neće delovati na mene. Sada je zvuk obrušavajuće vode potopio moj um. Vilica mi je trnula, a trnjenje se širilo prema slepoočnicama.

Blede linije iznad moje glave postajale su svetlije i polako se preplitale tvoreći tkanje slično geometrijskom mozaiku vitraža. Svetloljubičasta svetlost natkrovala je moju glavu nadimajući se. U ovoj nebeskoj špilji čuo sam zvuk vode koji je postajao sve glasniji i mogao sam da vidim mutne figure u senovitim pokretima. Dok su mi se oči prilagođavale tami, pokretna scena se preobrtila u nešto što je ličilo na ogromnu kuću za zabavu, na natprirodni karneval demona. U središtu, predsedavajući aktivnostima i gledajući pravo u mene, nalazila se divovska, cereća krokodilska glava iz čije je šuplje čeljusti tekla vodena bujica. Voda se polako dizala, a s njom i tkanje svoda iznad nje, sve dok se scena nije preobrazila u jednostavnu dvostrukost plavog - neba iznad i mora ispod. Sva bića su nestala.

Tada sam sa svog mesta blizu površine vode video dva čudna broda kako mi se približavaju, lelujući napred-nazad i plutajući kroz vazduh. Najzad su se sjedinili u jedan brod, veoma sličan vikinškom brodu s ogromnim zmajolikim pramcem. U sredini je bilo veliko četvrtasto jedro. Postepeno, dok se brod nežno ljuljao iznad mene, čuo sam ritmički fijuk i video da je to ogromna galija sa stotinama vesala što su se ritmički pokretala u kadenci zvučnog ritma.

Takođe sam postao svestan najlepšeg pevanja koje sam ikada u životu čuo, visokog i eteričnog, pevanog mirijadama glasova s palube. Pogledavši bolje razaznao sam na palubi veliki broj ljudi ševolikh glava i ljudskih tela. Bili su vrlo slični egipatskim pticoglavim bogovima naslikanim na nadgrobnim spomenicima. Istovremeno, neka energetska suština potekla je iz mojih grudi ka brodu. Iako sam sebe smatrao ateistom bio sam uveren da umirem, a pticoglavi ljudi došli su da odnesu moju dušu na brod. Dok mi je duša oticala iz grudi, postao sam svestan da moji ekstremiteti postepeno obamiru.

Počevši od ruku i nogu moje telo se polako okamenjivalo. Nisam mogao da se pokrenem ni da progovorim. Kako se utrnulost postepeno približavala mojim grudima i srcu, pokušavao sam da nateram sebe da zatražim pomoć, da od Indijanaca zatražim protivotrov. Koliko god da sam se trudio nisam mogao dovoljno da ovladam svojim sposobnostima da izustim reč. Stomak je postajao kamen, a ja sam ulagao natčovečanske napore da održim kucanje srca. Nazivao sam ga najdražim od svih svojih prijatelja, ulagivao mu se i svom preostalom snagom bodrio ga da nastavi da kuca.

Onda sam postao svestan svog mozga. Osećao sam kako se rastavio na četiri nezavisna i jasno određena nivoa. Na samoj površini bio je posmatrač i glavnokomandujući, sasvim svestan toga u kakvom je stanju moje telo i odgovoran za moje pokušaje da održim srčani rad. Svojim čulima je uviđao, ali samo kao gledalac, vizije koje su dolazile iz onoga što je izgledalo kao niži nivo mog mozga. Neposredno ispod njega bio je otupljeni deo koji je droga sasvim isključila kao da više nije bio tu. Još niži nivo emitovao je moje vizije, uključujući i brod s dušama.

Bio sam siguran da umirem. Dok sam se trudio da prihvatim svoju sudbinu još dublji deo mene počeo je da prenosi nove vizije i informacije. "Rečeno" mi je da mi se ovaj novi sadržaj pokazuje zato što umirem, pa sam u tom smislu "siguran" da primim ova otkrića. Još rekoše da su to tajne čuvane samo za mrtve i umiruće. Nejasno sam video izvor ovih misli: džinovske reptile koji su se lenjivo odmarali u najdubljim delovima mog mozga, na mestu gde se mozak i kičmena moždina spajaju[3]. Nejasno sam ih slutio u mračnim, mutnim dubinama.

Onda su mi emitovali vizuelne prizore. Najpre su mi pokazali kako je planeta Zemlja izgledala pre mnogo eona dok još nije bilo života na njoj. Video sam okean, pustu zemlju i sjajno plavetnilo neba. Stotine crnih čestica padalo je s njega i preda mnom se prizemljivalo na ogoljeni pejzaž. Video sam da su te "čestice" bile velika, sjajna crna bića zatupastih krila kao u pterodaktila, masivnih kitolikih tela. Glave im nisam video. Nespretno su popadali krajnje izmoždjeni od puta i odmarali se eonima. Nekom vrstom misaonog jezika objasnili su mi da su pobešli od nečega u kosmosu. Na Zemlju su došli da bi se spasili od neprijatelja.

Bića su mi zatim pokazala kako su stvarala život na planeti s namerom da se pruruše u mnoštvo oblića i tako sakriju svoju prisutnost. Ispred mene su se ređale slike nastanka mnogobrojnih biljnih i životinjskih vrsta - stotine miliona godina rada toliko živo prikazanih da ih je nemoguće opisati. Na taj način, shvatio sam, ova zmajolika bića su bila u svakom obliku života, uključujući i čoveka[4]. Bili su pravi gospodari ljudi i cele planete, rekoše mi. Ljudi su samo njihove posude i sluge. Zato su i mogli da mi se obraćaju iz mene.

Ovo otkriće je izviralo iz mog mozga i smenjivalo se s vizijom plutajuće galije što je skoro potpuno usisala moju dušu na brod. Galija s ševoglavom posadom se polako udaljavala izvlačeći moju životnu snagu i upućivala se prema velikom fjordu omeđenom golim, trošnim brdima. Znao sam da imam još samo tren života. Začudo, nisam se plašio pticoglavih bića - mogli su da imaju moju dušu ako su umeli da je zadrže. Ali sam se plašio da moja duša možda neće ostati na ravnini fjorda, već da će je, nepoznatim načinima koje sam osećao i plašio ih se, prisvojiti - ili ponovo prisvojiti - zmajoliki stanovnici dubina.

Odjednom sam osetio izvesnost sopstvene ljudskosti, razliku između svoje vrste i prastarih reptilskih predaka. Počeo sam da se borim protiv vraćanja drevnima, a oni su sve više postajali tuđi i potencijalno zli. Svaki otkucaj srca bio je ogroman napor. Potražio sam ljudsku pomoć.

Nezamislivim, poslednjim atomima snage nekako sam promrmljao Indijancima: "Lek!" Video sam ih kako užurbano trče da pripreme protivotrov i znao sam da neće stići na vreme. Bio mi je potreban zaštitnik i ja sam se ludački borio da dočaram jedno moćno biće da me zaštiti od tuđinskih reptilskih bića. U trenutku kada se jedan pojavio ispred mene Indijanci su usuli protivotrov u moja usta. Zmajevi su postepeno nestajali u dubinama, brod s dušama i fjord su nestali. Odahnuo sam.

Protivotrov je korenito olakšao moje stanje, ali nije sprečio pojavu mnogih dodatnih vizija površnije naravi. Bile su podnošljive i zabavne. Po želji sam putovao kroz daleke predele, čak i u galaksije, stvorio sam neverovatna arhitektonska dela i naterao demone sarkastičnih osmeha da ostvare moje fantazije. Zatekao sam sebe kako se glasno smejem neusklađenosti svojih avantura.

Najzad sam zaspao.

Kada sam se probudio zraci sunca su se probijali kroz rupe na krovu od palminog lišća. Još uvek sam ležao na ležaju od bambusa i čuo uobičajene jutarnje zvuke oko sebe: Indijanci su razgovarali, bebe plakale, petlovi kukurikali. Bio sam iznenađen kako se mirno i osveženo osećam. Ležao sam i gledao blistavo tkanje krova kada se pojaviše sećanja na prethodnu noć. Odmah sam ih zaustavio i skočio po kasetofon koji se nalazio u torbi. Dok sam kopao po torbi nekolicina Indijanaca me je pozdravila osmehom. Starica, Tomasova žena, dala mi je činiju s ribom i supu od povrća za doručak. Bili su izvrsnog ukusa. Onda sam se vratio na ležaj, željan da što pre zabeležim svoje iskustvo od prethodne noći, pre nego što ga zaboravim.

Sve je išlo glatko, jedino nikako nisam mogao da se setim jednog dela transa. Kao da je bio potpuno izbrisan, taj deo se nikako nije vraćao u moje sećanje. Satima sam se naprezao, prosto sam se rvao sa sopstvenom memorijom da bih ga se setio. Najzad, pokazalo se da je taj deo koji se suprotstavljao sećanju bio poruka zmajolikih bića koja je otkrivala njihovu ulogu u evoluciji života na ovoj planeti i njihovu unutrašnju dominaciju nad svim živim bićima, uključujući i čoveka. Bio sam krajnje uzbuđen kada sam se toga setio i nisam mogao a da ne pomislim da nije bilo namereno da se setim.

Štaviše, imao sam čudan osećaj straha za sopstvenu sigurnost. Sada sam znao "tajnu" za koju su bića rekla da pripada samo umirućima. Odmah sam odlučio da ovo saznanje podelim s drugima, da "tajna" ne bi bila samo moja i da me više ne bi ugrožavala. Stavio sam vanbrodski motor na kanu i otišao u obližnje evangelističko misionarsko naselje. Stigao sam oko podneva.

Par u misiji, Bob i Mili, razlikovao se od prosečnih evangelista koji su dolazili iz Sjedinjenih Američkih Država: bili su gostoljubivi, duhoviti i saosećajni. [5] Ispričao sam im svoju priču. Kada sam opisivao reptila iz čijih usta je tekla voda, pogledali su se, uzeli Bibliju, i pročitali mi sledeći red iz XII glave *Knjige Otkrovenja*: [6]

I zmija je iz svojih usta izbacivala vodu kao poplavu ...

Objasnili su mi da je u Bibliji reč "zmija" sinonim za reči zmaj i Satana. Nastavio sam da pričam. Kada sam dospao do onog dela u kojem zmajolika bića beže od neprijatelja i stižu na Zemlju da bi se sakrila od svojih progonitelja, Bob i Mili su se veoma uzбудili i pročitali mi novi deo iz istog pasusa *Knjige Otkrovenja*:

Bio je rat na nebu. Mihajlo, i njegovi anđeli, borili su se sa zmajem, a zmaj se borio s njima sa svojim anđelima. I nije uspeo - za njih nije više bilo mesta na nebu. I veliki zmaj je bio proteran, ta stara zmija, koju zovu još i Đavo i Satana, što je prevarila ceo svet. Proteran je na Zemlju i njegovi anđeli s njim ...

Slušao sam iznenađen i u neverici. Misionari su sa svoje strane bili zapanjeni da jedan antropolog - ateista, popivši "piće veštaca" saznaje sveti tekst iz *Knjige Otkrovenja*. Kada sam završio priču laknulo mi je što sam "tajnu" podelio s njima, ali sam bio potpuno iscrpljen. Zaspao sam na njihovom krevetu ostavljajući ih da završe razgovor o mom iskustvu.

To večer, dok sam se kanuom vraćao u selo, glava mi je pulsirala u ritmu buke motora. Mislio sam da ludim, zabijao sam prste u uši da bih prekinuo mučne senzacije. Spavao sam dobro to večer, ali sledećeg dana moja glava je bila sva utrnula i pod nekim pritiskom.

Žudeo sam da čujem stručno mišljenje o natprirodnom od najučenijeg Indijanca, slepog šamana koji je obavio mnoga putovanja u svet duša pomoću ajauaska napitka. Izgledalo je tako ispravno da slep čovek bude moj vodič u svet tame.

Poneo sam svoju svesku i otišao u njegovu kolibu, a zatim sam mu, deo po deo, opisao svoje vizije. Najpre sam pričao ono najznačajnije, a kada sam stigao do zmajolikih bića preskočio sam opis njihovog dolaska iz svemira i samo rekao, "Onda su tu bile te velike crne životinje, nešto kao veliki slepi miševi, veći od ove kuće, koji su mi kazali da su oni pravi gospodari sveta". U jeziku Konibo Indijanaca nema reči zmaj pa je izraz "veliki slepi miš" bio najbliži onome što sam video.

Gledao me je svojim slepim očima i podsmešljivo rekao: "O, oni to uvek kažu, ali oni su samo gospodari Spoljašnje Tame".

Nehajno je pokazao rukom prema nebu, a meni je jeza prošla duž kičme. Još mu nisam bio rekao da sam u svom transu video kako dolaze iz kosmosa.

Bio sam zapanjen. Moje iskustvo je već bilo poznato ovom bosonogom, slepom šamanu. Poznato i blisko iz ličnih ispitivanja istog tog skrivenog sveta u koji sam i sâm kročio. Tog trenutka, odlučio sam da naučim sve što mogu o šamanizmu.

Još nešto me je ohrabrilo u donošenju ove odluke. Kada sam završio priču, rekao mi je da još nije sreo osobu koja je toliko videla i naučila prilikom prvog ajauaska putovanja.

"Sigurno možeš da budeš majstor-šaman", rekao je.

Tada sam počeo ozbiljno da izučavam šamanizam. Od Konibo Indijanaca sam naučio putovanje u Donji svet i vraćanje duhova, što će biti kasnije opisano u knjizi. Vratio sam se u SAD 1961. godine, a tri godine kasnije ponovo sam došao u Južnu Ameriku, među Hivaro Indijance, s kojima sam već živeo tokom 1956. i 1957. godine. Ovoga puta, namerio sam da ne budem samo antropolog, nego da što više naučim o šamanizmu, na način Hivaro Indijanaca. Zbog toga sam želeo da odem severozapadno od zemlje Hivara, u predeo gde žive najčuveniji i najmoćniji šamani.

Najpre sam otišao u Kito u Ekvadoru, na visoravne Anda. Pomoću tromotornog junkera sleteo sam na improvizovani aerodrom u srcu džungle, na istočnoj obali reke Pastasa. Iznajmljenim jednomotorcem odleteo sam u Makas, drevno mesto belaca u podnožju Anda, u srcu zemlje Hivara.

Makas je neobično selo. Osnovana ga je 1599. godine mala grupa Španaca koji su preživeli legendarni napad Hivara na mesto Sevilja del Oro. Vekovima su bili najizolovanija zajednica zapadnog sveta. Do osnivanja vazdušne linije 1940. godine jedina direktna veza sa svetom bila je uska, klizava staza preko Anda, zapadno od sela. Podrazumevala je osmodnevno naporno pešačenje do prvog većeg grada u dolini reke Riobamba. Ova izolacija je stvorila belu zajednicu koja nije ličila ni na koju drugu u svetu. I na početku XX veka njeni pripadnici su lovili duvaljkama, nosili indijansku odeću i ponosili se time što su direktni potomci konkistadora.

Imali su predivne legende i bajke pa i danas pričaju o preživljenom masakru, bekstvu iz Sevilje del Oro i sto godina lutanja, koliko im je trebalo da pronađu put preko Anda. Decu uspavljuju pričama o čoveku koji ih je predvodio i konačno uspeo u tom poduhvatu. Postoji i legenda o konju spektralnih boja sa zvečećim lancima što, noću, često navraća u selo. Seoski stanovnici su se skrivali u kolibama prekrivenim palminim lišćem čekajući da "monstrum" ode. Svoje posete prekinuo je 1924. godine kada su se naselili katolički misionari. U to vreme nije bilo konja u Makasu. Prvo ždrebe doneo je, na svojim leđima, neki čovek s Riobambe tek 1928. godine, skoro tri i po veka posle osnivanja sela.

Iza sela, a iznad istočnih Kordiljera bio je Sangaj, veliki aktivni vulkan čiji se snežni vrh danju dimio, a noću sijao. Sjaj je, voleli su da kažu Makabeosi, proizvodilo blago Inka pohranjeno u kosinama Sangaja.

Prvi dan u Makasu je dobro prošao. Moj mladi Hivaro vodič me je čekao na polju predviđenom za sletanje aviona, a ljudi su bili gostoljubivi i srdačni. Hrane je bilo puno, a naši obroci su uglavnom bili od mesa. Naime, kako nije bilo načina da se stoka prevede preko Anda, Makabeosi su sve morali sami da pojedu. Zbog toga se stoka svakodnevno klala. Davali su mi da pijem guajusu, lokalni čaj koji su pili tokom celog dana umesto kafe. Čaj je izazivao laku euforiju te je celo naselje bilo blago omamljeno čitav dan. Guajusa je bila tako odomaćena da su upozoravali goste da će se uvek vraćati u ekvadorske džungle kada je jednom probaju.

Dok sam lagano tonuo u san, prve noći mog dolaska u Makas, u tami kuće pojavile su se blistave slike crvenih nijansi. Ono što sam video bilo je više nego čudno: kružna preplitanja, razdvajanja i pretapanja u najprijetnije šare. A onda su se pojavila mala crvena demonska lica koja su se sarkastično smejala, pomaljala kroz tkanje, kovitlala se, nestajala i ponovo vraćala. Osećao sam da gledam spiritualne stanovnike Makasa.

Odjednom, uz eksploziju i trzaj skoro da sam bio izbačen iz kreveta. Psi su zalajali, vizija je nestala. Ljudi su vikali. Zemljotres je prodrmao tlo, a sa Sangaja nebom se razlio prirodni vatromet. Bilo je potpuno iracionalno, ali osećao sam da su mi sarkastični demoni ovom erupcijom poželeli dobrodošlicu i pozdravili moj povratak u džunglu, ujedno me podsećajući na svoje postojanje. U sebi sam se smejaо besmislenosti ovih misli.

Sledećeg dana katolički misionar mi je pokazao kolekciju preistorijske grnčarije ovog podneblja. Naslikani motivi su bili crveni i gotovo identični sa šarama koje sam video prethodne noći u svojim vizijama.

Sutradan, u rano jutro, moj Hivaro vodič i ja pošli smo iz Makasa, najpre peške na sever, zatim kanuom preko reke Upano i nastavili da hodamo ceo dan.

U predvečerje, potpuno iscrpljeni, stigli smo na cilj, u kuću čuvenog šamana Akačua, smeštenu duboko u šumi. Te večeri nismo pili guajusu. Umesto toga, popio sam dosta osvežavajućeg manioka piva, jeo meso majmuna i ukusne, mada polužive, sirolike larve koje su se još uvek migoljile. Iako umoran, bio sam presrećan što sam ponovo među šamanima. Pao sam u duboki san na ležaju od bambusa.

Ujutru, Akaču i ja smo zvanično seli na drvene stolice jedan naspram drugog, a njegova žena je donela podgrejano manioka pivo. Akaču je imao dugačku crnu kosu prošaranu sedim vlasima. Bila je skupljena u konjski rep crveno-belom trakom s koje su visile perjane kićanke. Procenio sam da ima oko 60 godina.

“Došao sam da steknem spiritualnog pomoćnika, cencak”, objasnio sam.

Čvrsto me je gledao bez reči, a bore na njegovom licu kao da su se produbile.

“Imaš lepu pušku”, primetio je pokazujući bradom na vinčesterku koju sam poneo sa sobom radi lova.

Poruka je bila jasna. Inicijacija je, među Hivarima, vredela barem koliko puška. Moja vinčesterka je bila moćnija, pa zato i vrednija od drugih puški.

“Ako učim, i steknem pomoćnike, daću ti ovu pušku i dve kutije municije za nju”, rekoh.

Akaču klimnu glavom, pa pruži ruku prema vinčesterki. Podigao sam je, a zatim mu je pružio. Proverio je težinu, ravnotežu i nišan. Stavio ju je na kolena.

“Moraš najpre da se okupaš u vodopadu”, rekao je. “Onda ćemo videti”.

Rekao sam mu da sam spreman da uradim sve što zatraži od mene.

“Ti nisi Šuar, Indijanac”, reče Akaču, “ne znam da li ćeš uspeti, ali ću ti pomoći da probaš”. Pokazao je bradom zapadno, prema Andima. “Uskoro ćemo krenuti na vodopade”.

Posle pet dana Akaču, njegov zet Cangu i ja, pošli smo na hodočašće, na sveti vodopad. Moj Hivaro vodič je u međuvremenu otišao kući jer je njegov posao bio završen.

Prvi dan smo išli šumskom stazom, uzvodno, duž krivudave reke. Moji saputnici su brzo hodali pa sam im bio zahvalan kada su konačno stali, kasno poslepodne, kraj malih rečnih brzaka. Akaču i Cangu su napravili zaklon s krovom od palmih mladica i ležajima od palminog lišća. Zaspao sam dubokim snom, grejan tinjajućom vatrom zapaljenom na ulazu našeg skloništa.

Drugog dana puta neprekidno smo se penjali kroz senovitu šumu. Kako je, praktično nepostojeća staza, postajala sve napornija, odmorili smo se kraj jedne pećine, *caña brava* i odsekli štapove da nam olakšaju penjanje. Akaču je otišao i ubrzo se vratio sa štapom od balsa drveta, debelim oko osam centimetara. Dok smo se odmarali on ga je brzo izrezbario jednostavnim geometrijskim šarama, a zatim mi ga dao.

“Ovo je tvoj čarobni štap”, rekao je. “Čuvaće te od demona. Ako sretnoš nekog od njih samo baci štap na njega. Moćniji je od puške”.

Uzeo sam ga. Bio je neobično lak i ničemu ne bi poslužio u odbrani od bilo čega materijalnog. U trenutku mi se učinilo da smo deca koja se igraju. Ipak, ovi ljudi su bili ratnici, neprestano suočeni s pitanjima života i smrti, u ratu s neprijateljima. Zar bi opstali bez uspešnog kontakta sa stvarnošću?

Kako je dan odmicao staza je postajala sve strmija i klizavija. Činilo mi se da posle svaka dva koraka unapred, skliznem kroz glineno blato jedan korak unazad. Često smo zastajali da dođemo do daha i popijemo iz naših čutura malo manioka piva pomešanog s vodom. Povremeno, oni bi prezalogajili sušeno meso ili skuvane i osušene plodove manioke koje su nosili u torbama od majmunske kože. Meni je bilo zabranjeno da jedem.

“Moraš da patiš“, objasnio mi je Cangu, “da bi se praroditelji sažalili na tebe. U protivnom, prastari duhovi neće doći”.

Te noći, gladan i umoran, pokušavao sam da zaspim u zaklonu od palminog lišća koji su moji saputnici napravili na vrhu hladnog, memljivog grebena. Neposredno pred zoru počela je i kiša. Bilo je vrlo hladno, osećali smo se prilično jadno pa smo rasturili kamp i po mraku pošli grebenom. Kiša se pojačavala. Munje, praćene grmljavinom, povremeno su nam osvetljavale put. Činilo se da neki od gromova udaraju po samom hrbatu po kojem smo hodali pa smo hodali najvećom mogućom brzinom da bismo se što pre uklonili s visine. U polutami mračne zore često sam gubio iz vida dvojicu svojih saputnika. Bili su mnogo priviknutiji na žurni hod kojim su grabili kroz šumu. I pod normalnim uslovima išli su brzo, čini mi se šest do osam kilometara na sat, a sada su išli i brže, barem deset kilometara na sat.

Uskoro sam ih potpuno izgubio iz vida. Pretpostavljam da su mislili da mogu da držim korak s njima sledeći ih. Ja sam mislio da će me sačekati negde napred, na kraju grebena. Nastavio sam da napredujem, mokar, umoran, gladan, u neprekidnom strahu da ću se zauvek izgubiti u ovoj drevnoj, nenastanjenoj šumi. Prolazili su sati - prvi, drugi, treći - a ja i dalje nisam sustizao svoje prijatelje. Kiša je jenjavala, a svetlost u šumi se pojačavala. Tražio sam znake kojima Indijanci označavaju kuda su prošli - koso prelomljene mladice - ali bez ikakvog uspeha.

Zastao sam i seo na panj, i dok je voda s drveća kapala po meni, pokušavao sam da bistro razmislim o situaciji u kojoj se nalazim. Iz dubine pluća huknuo sam poseban indijanski prolamajući krik koji se mogao čuti na skoro kilometar razdaljine. Ponovio sam ga tri puta, ali nikakav odgovor nisam dobio. Uspaničio sam se. Nisam imao pušku, pa je lov bio nemoguć. Nisam znao kuda da krenem. Jedini ljudi za koje sam znao da su u toj šumi bili su moji izgubljeni drugovi.

Znao sam da smo se kretali prema zapadu, ali gusta šuma me je sprečavala da vidim sunce. Greben se na svom kraju račvao u mnogo staza, a ja nisam znao kojom da krenem. Nasumice sam izabrao jednu od njih i sledio je, lomeći usput grane na svakih desetak koraka, kako bi moji saputnici znali kuda idem u slučaju da se vrate i potraže me. S vremena na vreme bih kriknuo - odgovora nije bilo. Na potoku sam svoju mešinu s koncentrisanim manioka pivom dopunio vodom. Dok sam se odmarao desetine leptira se kovitalo oko mene povremeno slećući na moju glavu, ramena i ruke. Gledao sam kako istovremeno piju znoj s moje kože i mokre po njoj. Ustao sam i nastavio put kroz šumu podupirući se balsa štapom. Postajalo je sve mračnije. Svojom kratkom mačetom, pušal, isekao sam mladice palmi i napravio grubi zaklon. Iscrpljen, popio sam malo piva, pokrio se palminim lišćem i ubrzo zaspao.

(...)

[1] Mendell 1978. : 73

[2] Elkin, 1945:66-67, 72-73

[3] Grubo gledano, taj deo se u neurologiji zove "drvo života". Prim. prev.

[4] Kada danas razmišljam o tome rekao bih da su nalikovali na DNA, ali 1961. godine ja nisam ništa znao o DNA. (prim. autora) (DNA ili dezoksiribonukleinska kiselina je nosilac genetskog materijala svake ćelije, jedinke i vrste. Otkrivena je 1961. godine i zaista liči na zmijolika bića u zagrljaju. prim. prev.)

[5] Imena su, naravno, promenjena. (prim. autora)

[6] Biblija, Novi zavet, Otkrovenje sv. Jovana Bogoslova ili Apokalipsa. (prim. prev.)